

NECİP FAZIL'IN ÇERÇEVELERİNDE MİZAH ANLAYIŞI

Yrd. Doç. Dr. Halef NAS*

ÖZ: Türk edebiyatında mizahi türlere bakıldığında okurunu güldüren fıkra, hiciv, nükte, latife, espri türünde binlerce örneğe rastlamak mümkündür. Ancak mizaha neden güldüğüne ilişkin akademik çalışmalar bu durumla ters orantılıdır. Mizahın tarifi ve işlevi üzerinde düşünceler, çalışmalar oldukça yenidir. Batı düşünce ve edebiyat dünyasında mizaha ilişkin çalışmalar da yeni olmakla Türk edebiyatındaki çalışmalara göre daha eski ve ciddidir. Basit bir literatür taramasında bu farkı görmek mümkündür. Batı felsefesinde Platon'dan bu yana bazı filozoflar neden güldüğümüze dair düşünceler ortaya atmış; yüzden fazla mizah teorisi dikkatlere sunulmuştur. Makalenin konusu gülmeyi önemseyen bir yazarın, Necip Fazıl Kısakürek'in *Çerçeve* yazılarındaki fıkralarda gülme kaynağı ve mizahın işlevine dairdir. Bir kelime virtüözü olan Necip Fazıl, *Çerçeve*lerde sadece mizahi kısımlarda değil hayatın her alanına ilişkin fıkralarda üslubunu bayağılaştırmamakta bunu yaparken de mizahın işlevlerinden yararlanmaktadır. Bu yaklaşımıyla mizahi ciddiye almaktadır. Türk edebiyatında mizahın tarihini yazacakların Necip Fazıl'a gereken ilgiyi göstermeleri ve yerini konumlandırırken *Çerçeve* yazılarına dikkat çekmeleri yerinde bir yaklaşım olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mizah, hiciv, fıkra, latife, mizah teorileri, Uyumsuzluk teorisi, Üstünlük teorisi.

Necip Fazıl's Sense Of Humour In His *Çerçeves*

ABSTRACT: When we look at humorous types in Turkish literature its possible see thousands of joke, satire, wit, hoax, jest; however academic studies regarding why people laugh at them are inversely correlated. The studies and arguments on the description and function of the humour are quite new. Although it is new, the studies on humour in western thought and literature are older and more serious than the ones in Turkish literature. It is possible to see this distinction through a simple literature review. Since Platon, some philosophers have thrown an idea into the pot on this issue

* Harran Üni. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. halefnas1@hotmail.com
Gönderim Tarihi: 18.04.2017 Kabul Tarihi: 18.10.2017

and more than a hundred theories of humour have been presented. In this study, sources and functions of humour of jokes in *Çerçeves* by Necip Fazıl Kısakürek have been presented. Necip Fazıl gave importance to laughing and as a word virtuoso he never vulgarised his style throughout the jokes in *Çerçeves* regardless of they are humorous or related to other parts of life. To do so, he took advantage of the functions of humour. In his approach, it is clear that he took humour seriously. It would be pertinent that the ones who would write the history of humour in Turkish literature give due attention to Necip Fazıl and his *Çerçeves*.

Key Words: Humour, satire, joke, wit, theories of humour, Dissonance theory, Superiority theory.

Necip Fazıl hayatın değişik alanlarına edebiyatın farklı türlerine dair eserler yazmış çok yönlü bir sanatçıdır. İlim, siyaset, toplum, ideoloji gibi alanların yanı sıra şiir, tiyatro, roman, hikâye, fıkra gibi edebi türlere ilişkin yazılarında her zaman bir tez ile okurunun karşısına çıkar. Gazeteci ve editör vasıfları da yazarlığının çok yönlülüğüne eklenirse politikacı, şair, tiyatrocü, romancı, hikâyeci, gazeteci, editör Necip Fazıl bunların hangisidir? Böyle bir soruya Orhan Okay “O bu saydıklarımın hepsi” şeklinde cevap vermektedir. (Okay, 2014: 7) Orhan Okay, Necip Fazıl’ın 25 Eylül 1939’da *Haber* gazetesinde yayımlanan ve kendinden bahsettiği “Ben Buyum” başlıklı bir *Çerçeve* yazısı için böyle bir yorumda bulunmaktadır. Değişik yönleriyle Necip Fazıl sanatta hedefi olan bir sanatçıdır. 1941’de kendisiyle yapılan bir konuşmada sanattaki hedefini anlatırken şunları söyler: “*Benim sanatta muayyen bir hedefim vardı ve hâlâ da var. Hedeflerimin başı düşmanı olduğum sanat telâkkileriyle mücadele edebilmektir. Bir telâkkiye düşman olmak için insanın, evvela bir telâkki sahibi olması lazım.*” (Kısakürek, 2009: 38) Necip Fazıl’ın sanat telakkisi içinde bir “mizah” anlayışı vardır ve Necip Fazıl’ın siyasi ve edebi şahsiyeti birçok yönden incelenmesine rağmen bu anlayışın “tarifi” ve “işlevselliği” bir yönüyle ihmal edilmiştir. Çağdaş mizah teorileri mizahı, tarifi ve işlevselliği bakımından incelemekte böylece mizahın anlaşılması yönünde bazı prensiplere ulaşmaktadır. Yazıda yöntem takip edilirken Necip Fazıl’ın mizah anlayışının bir “prototipi” sayılabilecek, 43 yıllık fıkra yazarlığı serüveninin ürünü olan “Çerçeve”lerdeki fıkra yazıları çağdaş mizah teorilerine göre incelenmiş, mizahın tarifi ve işlevselliğine göre Necip Fazıl’ın mizah anlayışının hangi prensiplere dayandığı tespiti çalışılmıştır. Bu yapılırken giriş bölümünde genel olarak mizahın tarifine ilişkin dikkatlere, çağdaş mizah teorilerine değinilmiş ve Türk edebiyatında mizahın gelişimi kısmen de olsa “kronolojik” olarak aktarılmıştır. Makalenin esas amacı Necip Fazıl’ın mizah anlayışının tespiti olduğu için yazılarından

“Çerçeve”ler prototip olarak seçilmiş ve yazılar eşzamanlı (synchronic) olarak incelenmiştir. Bu yüzden Necip Fazıl'ın mizah anlayışının başka yazarlarla karşılaştırılması cihetine gidilmemiştir.

Giriş

Gülmeyi açıklamaya çalışan teorilere bakıldığında elde mizaha dair mükemmel bir tanımın kalmadığı görülür. Mizah teorisini Marcel Gutwirth, *Laughing Matter: An Essay on the Comic*'in birinci bölümünü Saul Steinberg'in şu sözüyle başlatır: “Mizahı tanımlamaya çalışmak mizahın tariflerinden biridir (*Trying to define humor is one of the definitions of humor*)”. (Gutwirth, 1993: 1) Mizah teorilerini tasnif eden sistemlerin hiç kimseyi tatmin edemediğini ifade eden Leonard Feinberg son üç bin yılda yüzden fazla mizah teorisinin ortaya çıktığını söyler. Feinberg, D. H. Monro'nun belli başlı mizah açıklamalarının şu başlıklar altında toplandığını dile getirir: Uyuşmazlık, Kısıtlamadan kurtulma, Dengesizlik ve Üstünlük. (Oğuz-Teke, 2014: 279) Bu bakımdan gülmeyi tek başına tarif edebilecek bir teori yoktur. Mizahı mutlak manada düşünce dünyasına yahut sanat alanına dâhil etmeye olanak da yoktur. Çünkü birini veya ötekini doğrularken tarihsel gerçekliğinden bir şeyler kaybolacaktır. (Escarpit, 2016: 93) Yine de teoriler, mizahı daha iyi anlamak ve ona dair bir bakış açısı kazanmak için faydalıdır.

Çağdaş gülme teorisinin önde gelen teorisyenlerinden Marcel Gutwirth neden güldüğümüz sorusuna verilen cevapların üç grupta sınıflandırılabileceğini dile getirmektedir. İlki gülmenin “sosyolojik” işlevine yönelir ve gülmenin ne işe yaradığının, hayatımızdaki yerinin anlaşılmasının önemine dikkat çeker. İkincisi gülmenin duygusal yönüyle ilgilenir ve gülmeyi insan doğasındaki bir eğilimin belirtisi olarak gören “psikolojik” gülme teorilerini kapsar. Üçüncüsü bizi neyin güldürdüğünden yola çıkarak neden güldüğümüzü açıklamaya çalışan ve duyguyu değil zihni esas alan “entelektüel” gülme anlayışıdır (Gutwirth, 1993: 2).

Gülmeyi ele alan yaklaşımlar gülmenin “rasyonel” veya “irrasyonel” olup olmadığı konusunda ikiye ayrılır. Hegel ve Bergson'un düşüncelerinden yola çıkan rasyonalistlere göre gülme, mantıklı düşüncenin zaferidir. Bu gülme yaklaşımında zihin, bir yanlışlığı tespit ederek bunu gülme aracılığıyla düzeltir. Öncülüğünü Freud'un yaptığı İrrasyonalistlere göre gülme rasyonalist olandan irrasyonel olana doğru bir geçiş yapar. Burada mantıklı düşünmedeki “rasyonel meleke” gülme esnasında kısa süreli bir yenilgiye düşer. Durum geçici olduğundan bir soruna yol açmaz ve rasyonel düşüncüyü tümüyle ortadan kaldırmaz. (Cebeci, 2008: 18)

Gülmenin fizyolojisi üzerindeki çalışmalarda, gerilim uyandıran durumların ortadan kalkmasıyla beliren rahatlama ve sevincin gülmeyi tetiklediği ifade edilmektedir. Konu hakkındaki fizyolojik araştırmalar gülmenin aynı zamanda doğuştan ve bulaşıcı olduğunu göstermektedir. (Cebeci, 2008: 18-19) Mizah, biyolojik, içgüdüsel ve evrim teorileri, bilişsel-algisal özellik gösteren uyumsuzluk kuramları, duygu karmaşası kuramları, toplumsal değerleri ve algılamaları ön plana çıkaran aşığılama ve üstünlük kuramları, baskılama ve rahatlama gibi unsurları içeren psikoanalitik kuramlar, son dönem kuramları başlıklarıyla da incelenmektedir. (Eker, 2014: 135)

Kültür tarihi çalışmaları arasında önemli bir yeri olan mizahın siyasi, sosyal, kültürel... vs. işlevlerinin yanı sıra keyif verme, hoşgörü ve eleştiri gibi açık işlevleri; protesto ve tahrip etme, iş organizasyonunda yarar ve zarar, gerilimi azaltma, savaşta protesto, iş organizasyonlarında başarılı savunma mekanizması, yararlılık, tıpta tedavi, sosyal tarihin kod ve mesajını taşıma, problemlerle başa çıkma ve hayata tutunma gibi gizli işlevleri vardır. (Eker, 2014: 30-44)

Türk edebiyatında mizaha bakıldığında, 12. yüzyıla ait az sayıda sözlü veya yazılı mizahi örneğin Anadolu Selçukluları ve beyliklerinin kültür ortamında şekillendiği görülür. Bu yüzyıldan itibaren her sınıftan ve seviyeden insan hikâyeye dinliyor, kukla, taklit izliyor, nükte ve şaka yapıyordu. 13. Yüzyılda, Mevlana'nın başta *Mesnevi* olmak üzere *Fihî Mâfih* ve *Mecalis-i Seb'a*'sında güldürücü aynı zamanda eğitici ve öğretici birçok hikâyeye rastlamak mümkündür. Türk mizahının en önemli ismi Nasrettin Hoca'yla yine bu asırda karşılaşılır. Yunus Emre'nin şathiyelerinde de mizahi örnekler mevcuttur. 14. Yüzyılın başlarında yazdığı *Risaletü'n-nushiye*'de Mevlana'dan alınmış "Duvar dibini delen hırsız" hikâyesiyle mizahi bir örnek vardır. 14. Yüzyıl, önceki yıllara nazaran mizahi malzeme bolluğuyla dikkat çeker. Bu asırdan Yenileşme dönemi Türk edebiyatına kadar Osmanlı mizahında hezel ve hicvin yanı sıra tariz, şathiye, latife, mutayebe, şaka, nükte suhriyye, fıkra, hikâyeye gibi adlar altında güldürücü birçok yazı türü bulunmaktadır. Klasik Türk mizahını oluşturan bu yazılarda mizah eğlendirme, zevk verme ve eğitme konusunda önemli bir yere sahip olmakla birlikte dinî, ahlaki, terbiyevi kurallara çok aldırılmadan gelişimini sürdürmüştür. Osmanlı entelektüel klasik Türk mizahının teorik planda çizilen ideal modeli çerçevesinde tartışmaya girişmemiş, mizah ideal bir teoriye bakılmadan pratik olarak üretilmiştir. (Kortantamer, 2007: 3-62)

Yenileşme dönemi Türk edebiyatının başlangıcında mizahın ayırt edici özelliği "esprî inceliği" ve "ifade zerafeti"ne dayanan hiciv ağırlıklı

bir üsluba sahip oluşudur. XIX. ve XX. asır basınında sadece mizahi konular çerçevesinde basılan birçok gazete ve dergi bulunmaktadır. Kimi yazarlar mizahın gülme tarafına kimisi de hicve yönelmekle birlikte ikisinin ortak yanı eleştiridir. Edhem Pertev Paşa, Ziya Paşa, Namık Kemal, Direktör Ali Bey, Teodor Kasap, Mehmet Tevfik, Cenap Şahabettin, Hüseyin Suat, Süleyman Nazif ve Tevfik Fikret'in mizahi yazıları akla gelen ilk örneklerdir. Edebiyat tartışmalarıyla geçen XIX. asırda kalem kavgaları ve polemiklerde mizahi bir üslubun baskın olduğu görülür. Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemine ait bu örneklerden sonra Milli edebiyat döneminde şahsi konulardan ciddi manada kurtularak siyasi ve sosyal eleştirilerle beslenen, konu çeşitliliği yönünden zengin ve fikirle kuvvetlenen bir mizahla karşılaşırız. Neyzen Tevfik Kolaylı, Halil Nihat Boztepe, İhsan Hamami, Hüseyin Rıfat Işıl, Abdülkâki Fevzi Uluboy dönemin belli başlı isimleridir. İsmi mizah dışındaki edebi türlerle duyuran Refik Halit, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, İbrahim Alaattin, Faruk Nafiz gibi isimler de mizahi kitaplar yazmıştır. (Akyüz, tarihsiz: 82-84; 123-124; 190-191) Bu isimlerin yanı sıra özellikle birinci kitap *Safatahat*'ta, *Süleymaniye Kürsüsünde* ve *Asım*'daki ironi ve hicivleriyle M. Akif Ersoy'u (Gökçek, 2005: 251-254; Huyugüzel, 1986: 31-52), bir hiciv ustası şair Eşref'i (Çağın, 2007: 131-249) ve nesir yazılarında Ahmet Haşim'i, müstehcenlikten uzak ince, zarif fikirlere dayalı mizahi anlayışıyla Fazıl Ahmet Aykaç'ı (Çoruk, 2008.) hatırlamak gerekir. Rıfat Ilgaz ve Aziz Nesin mizah sahasında adları kalıcı olan diğer Cumhuriyet dönemi yazarlarındandır. Günümüzde mizah yazarlarının sayısı çok olmakla birlikte güncel malzemeye yetinenler ve sanat endişesi taşımayanlar herhalde kalıcı olmayacaktır. (Enginün, 2007: 351-353)

Çerçevesinde mizah anlayışı

Çerçeve yazıları Büyük Doğu yayınları arasında seri olarak 6 cilt halinde yayımlanmıştır. İlki 25 Ocak 1939, sonuncusu 14 Temmuz 1982 tarihli bu metinler 6. ciltteki tekrarlarla birlikte 1301 adet yazıdan oluşmaktadır¹. Din, dil, edebiyat, felsefe, tarih, sanat, hukuk, siyaset, günlük hayat, ahlak, spor ve daha birçok konu hakkında hükümlerde bulunan Necip Fazıl fıkra yazılarında hadiseleri çerçevesinde 20 satırla 40 satır arası bir ölçü olarak "hızlı, koyu ve toplayıcı çizgilere mahsus bir kemiyet ölçüsü üstünde"dir. Çerçevesinde "kemiyet" ölçüsünü her zaman muhafaza edememiş de "eşya ve hadiselerin ruhunu vezneden bir miyar" olarak

¹ 30 Mayıs – 19 Temmuz 1979 tarihleri arasında *Ortadoğu*, 3 Aralık 1979 – 3 Ağustos 1980 tarihleri arasında *Yeni İstanbul* gazetesinde yayımlanan çerçeve yazıları *Raporlarda* derlendiği için Çerçeve serisine alınmamıştır.

“keyfiyet”e önem vermektedir. Çünkü “Aşınmış, pörsümüş, ucuz ve laubali bir kalıp olan gündelik fıkra tabutunda harcanıp gitmek” gibi müthiş bir korkusu vardır. (Kısakürek 2010/1: 5-6)

Bu endişe Çerçevelerdeki mizaha da hâkimdir. Necip Fazıl için mizah işporta malı ucuz bir anlayış, ibişlik ve soytarılık değildir. “Kahkaha” fıkrasında duruma şu şekilde değinir:

Geçenlerde, tuluatçıların yanlış Türkçe tabiriyle (gülünçlü) bir oyun veren bir tiyatroya gittim. (...) (Gülünçlü) oyunun temsilcilerinden biri, Çerkez taklidi yapan bir tanesi: “Pencereyi açın da hava girsin!” yerine, tam bir Çerkez ağzıyla: “Pencerelerimi açın da havalarım girsin!” diyor ve kahkahaların kestane fişekleri patlıyor. Ben üşüyorum. (...) Hayattaki hayalinin tam tersine, sahnede aptallık gayretindeki aktör, kapıyı şaşırıp pencereden çıkmaya çalışıyor ve kahkahaların yağmuru boşanıyor. Ben üşüyorum. Hayalimden filozof Bergson’un Gülmek (Le Rire) isimli eseri geçiyor ve düşünüyorum ki, herkes için bu kadar kolay olan kahkaha vesilesi benim için, apaçık ibişlik ve soytarılık çerçevesinde kaldıkça, hüznün ve merhamet saiki olmaktan ileriye geçemiyor. Ben kahkaha vesilesini daha ziyade, ciddi sandığımız fakat ciddiliğindeki liyakati dolduramadığımız, sözüm ona muhteşem fiillerin peçesi altında buluyorum. Bir başmuharrire gündelik tekerlemesi, bir davada acıklı müdafaa, bir resmi tebliğ, bir aşk yemini, bir dostluk temini, çok defa, aklımı kaybettirecek kadar kahkaha damarlarımı gıcıklandırmaktan vaz geçmiyor (Kısakürek, 2010/2: 59)².

Yazıda Necip Fazıl’ın mizah anlayışının kaynağı görülmektedir: Henri Bergson ve onun *Gülmek (Le Rire)* isimli eseri. Necip Fazıl, Bergson’a dikkat çekerken, mizahı “ciddi sandığımız fakat ciddiliğindeki liyakati dolduramadığımız, sözüm ona muhteşem fiillerin peçesi altında” aramaktadır. Dikkat edilirse bu meselelerin mevzusu “kalıplaşmış” durumlardır. Necip Fazıl’ın mizahı da hazır çerçeve halinde sunulan kalıplar mizahla çerçevelenince ortaya çıkar. Anlayış, Bergson’un *Gülme*’deki şu

² Necip Fazıl’ın hocası ve dostu Mustafa Şekip Tunç’un bu yazının tarihinden 20 sene önce Bergson’un da gülme anlayışını incelediği *Gülmek Nedir, Kime Güliyoruz* isimli çalışması yayımlanmıştır. Mustafa Şekip, *Hayat ve Cumhuriyet*’te Bergson’un gülme nazariyesini ve *Gülmek (Le Rire)* eserini ayrıntılı olarak ele almış kitabında Bergson’un gülme anlayışının yanı sıra mizah teorilerini de tanıtmıştır. Bergson, Cumhuriyet devri yazarlarını sadece sezgicilik felsefesiyle etkilememiş onların gülme anlayışlarında da tesirli olmuştur. Mustafa Şekip’in çalışmasının ayrıntılı bir incelemesi ve günümüz harfleriyle metin aktarımı için bkz. Levent Bayraktar, Zeynep Tek, *Bergson’dan Mustafa Şekip’e “Gülme”*, Aktif Düşünce Yay., Ankara, 2015.

sözlerinin izahı gibidir: *Basit bir ödül dağıtım töreninden tutun, bir mahkeme oturumuna kadar, kalıplaşmış biçim sunan toplumsal eylemlerde komiğin gücünü nasıl gösterdiğini herkes bilir. Öyleyse, ne kadar biçim ve formül varsa komiğin içine gireceği bir o kadar da hazır çerçeve vardır.* (Bergson, 2015: 38)

Vâ-nû'dan (Vâlâ Nurettin) bahsettiği “Dil Buhranımız-1, Vaziyet” fıkrasında bunun bir örneği vardır. Necip Fazıl, Türkçenin yanlış kullanımını, dil ve ifade yanlışları üzerinde çok durmuş, gerekli gördüğü düzeltmeleri yapmış ve Türkçenin kullanımına ilişkin hassasiyet ve tekliflerini Çerçevdeki fıkralarda seri yazılar halinde dile getirmiş; mevzuyu bir marif davası olarak telakki etmiştir. Bu kadar önemli bir meselenin yazarlarca ciddiyetle ele alınmayıp kalıplaştırılmasına mizahi bir üslupla değinir:

Mandaların keyifli keyifli çamura gömülüğü gibi, bir zamanlar dil yanlışları içinde rahat ve mesut banyo yapan muharrirlerimizde, şimdi bir dil gayretidir gidiyor. Vâlâ Nurettin (Vâ-Nû) ki, eski zarif İstanbul Çelebisinin son asrî örneğidir. Akşam gazetesinde, (Ne demeli, ne dememeli?) diye, her gün kibrit kutusu boyunda bir dil çerçevesini doldurmaya memur. (Vâ-Nû)nun bu dil gayreti, işlerin memleketimizdeki ele alınma basitliği sayesinde başka gazetelere de sirayet imkânını bulmuştur. (Kısakürek, 2010/1: 300-301)

Necip Fazıl'ın Çerçevelerindeki gülme anlayışı farklı teorilere dâhil edilebilecek niteliktedir. Burada ağırlıklı olarak Uyumsuzluk ve Üstünlük teorisinden bahsedilebilir.

Çerçevelerde uyumsuzluk teorisi örnekleri

Uyumsuzluk teorisinin temelini, Aristoteles'in insanların belli bir beklenti içindeyken beklenmedik başka bir sonuçla karşılaşmasının gülmeyi ortaya çıkardığına dair düşüncesi oluşturmaktadır. Teoriyi Kant ve Schopenhauer geliştirmiş James Battle sistemleştirmiş, Henri Bergson da savunmuştur. Burada ilgimi mizahın duygusal ya da duyusal yanından entelektüel, zihnî tarafına çevrilir. (Morreall, 1997: 3) Karşıtlık temeline dayanan bu teori mantığın beklentisi dışında ortaya çıkan, başlangıç ve sonuç arasındaki aykırılık, uygunsuzluğun gülme eylemini oluşturduğunu savunur. Çağdaş psikolojik araştırmalarda baskın bir konumda bulunan teori “benzeşmeyenlerin ilişkisi”ni esas almaktadır. (Eker, 2014: 137-140) Teoriye göre, “salt bir uyumsuzluktan ibaret” olan mizah hikâyesinin mantıklı gidişindeki ani bir sapmanın oluşturduğu uygunsuz bir durumda ortaya çıkar. (B. Güler - Ç. Güler, 2010: 243)

Necip Fazıl uyumsuzluktan doğan gülmeyi genellikle karşıtlıklardan yararlanarak ortaya koyar. Bu durum sadece *Çerçevelere* has değildir. *Babıali*'de, hükümetin lise ve üniversite mezunları arasında Avrupa'da tahsile gönderdiği ilk öğrenci grubu içinde Cemil Sena, Suad Hayri Ürgüplü, Vildan Âşir, Namdar Rahmi, Burhan Ümit ve diğerleriyle vapur yolculuğunu anlatırken şunları söyler:

-Barbaros'un büyük armadasına karşılık fındıkkağıdı büyüklüğünde bir tekneyle Batıyı fethetmeye gidiyoruz! Teknemiz daha çok bir esir gemisine benziyor. (Kısakürek, 2013: 26)

Batıyı fethetmeye çıkmak ciddi bir iştir fakat bunu bir esir teknesiyle yahut esir olarak yapmak uyumsuzdur. Barbaros'un armadasıyla bir esir teknesini mukayese etmek de bize ancak bir karikatür verir. Uyumsuzluk teorisi için *Çerçeveler*deki şu fıkralar örnek olarak verilebilir:

Necip Fazıl, "Din ve Sanat" yazısında Burhan Ümit'in Fransızcadan tercüme bir etüt serisi olarak çıkardığı *Din ve Sanat* kitabına dair telif ve tercüme mevzusundaki karışıklıkta bir uyumsuzluk görmektedir:

Tercüme kokan telifler tanırız. Fakat telif kokan tercüme var mıdır diye sorulabilse Burhan Toprak'ın tercüme derdim. Yeni kitabında bu incelik daha çok belli... Kitabın ismi kendisinin, metinler tercüme. (...) Ancak şunu söyleyelim ki fena konuşanlar arasında sükûnun mertebesi, iyi konuşanlar arasında söz sahibi olmak derecesine basamaktır. (Kısakürek 2010/1: 44-45)

Telif bir eser tercüme olabilir ancak tercüme bir eser telif olamaz. İhtikârın anlatıldığı "Üç Ayaklı Sehpa" bir uyumsuzluk örneğidir:

Büyük bir bankacıya sordum:

- *İhtikârı nasıl önleyebiliriz?*
- *Büsbütün serbest bırakarak, fakat geniş mikyasta rekabete imkân vererek, birbirine rakip müesseseler kurarak, tamamiyle (liberal) bir usul takip ederek...*

Bizzat ihtikâr bile kendi hakkında bu kadar iyi bir dilekte bulunamazdı! (Kısakürek, 2010/2: 57)

Bir şeyi kıymetlensin diye saklamak demek olan "ihtikâr" aynı zamanda "vurgunculuk" anlamına gelmektedir. Vurguncululuğu engellemek için serbest bırakarak tedbir almak uyumsuz bir durumdur. Burada başlangıçtaki sebeple sonuç arasında bir uyumsuzluk söz konusudur.

Türkçede "j" sesi olmadığı için yabancı kelimelerin "C" sesiyle Türkçeleştirilmesi önerisinde bulunduğu *Son Telgraf*'taki yazılarından

sonra karşı görüşte eleştiriler alan Necip Fazıl “Milli Hançere Meselesi”nde şu şekilde bir mukabelede bulunur:

“Refik Halit, Vâ Nû ve daha bir zat... Bunlara göre Türkçede “J” sesi taşıyan yabancı kelimeleri aynı sesle kullanmaktan başka çare yokmuş. Benim bu husustaki iddiam yanlış ve çürükmüş; falan; filan. (...) Bana dilimizde (J) sesini, öz Türkçenin kelime içinde gösterecek zâtı, Haymana ovasında bir balina keşfetmiş kadar büyük bir buluş sahibi olarak ilan etmiye hazırım”. (Kısakürek, 2010/2: 185)

Çerçevelerdeki bazı mizahi uyumsuzluk örnekleri Jonathan Swift'in *Alçakgönüllü Bir Öneri*'sinde³ olduğu gibi satiriktir (Swift 2008: 125-126). Necip Fazıl bazı fıkralarında Swift'inkine benzer, tasviri satir ifadeleriyle birkaç öneride bulunur:

“Türkçeyi doğru konuşan ve yazan birkaç kişi umumî hapis-haneye kapatılsa da ortada dil diye bir hadise kalmasa. (...) Sokakta üç beş adam, bir saçakta çiftleşen iki güvercine gözlerini dikse de belli başlı bir dava üzerinde kalabalıkların nasıl toplandığı görülse...” (Kısakürek, 2010/2: 62) *“İstanbul'un imar davasını kökünden halletmek için, zelzeleye kazma ve yangına süpürge ismarlamalı”.* (BD, 26: 2)

Birkaç Çerçeve yazısında Necip Fazıl Tanzimat'tan beri hakiki manada bir Türk münekkudinun yetişmediğine değinir. Hakiki Türk münekkudinun doğuşu için de şu teklif ve temennide bulunur: *“Allahum; masallarda, çocuğu olmayanların yaptığı gibi, hangi tılsımlı elmanın yarısını Türk edibi ve öbür yarısını Türk okuyucusu yiyecekse yese de, hakiki Türk münekkidi doğsa... Ve kurtulsak...”* (Kısakürek, 2010/2: 83) Örnekler mizahın ayrıca eleştiri işlevine dâhil edilecek niteliktedir. Bir uyumsuzluk örneği de münevverlere dairdir: *“Yağı 5, pirinci 2 liraya bulamıyoruz! Çünkü münevveri, Tanzimat başından beri bir milyon liraya bulamadık!..”* (Kısakürek, 2010/2: 26)

³ Kitabın tam ismi *İrlanda'daki Yoksul İnsanların Çocuklarının Ailelerine ya da Ülkelere Yük Olmasını Engellemek ve Onları Topluma Yararlı Hale Getirmek İçin Alçakgönüllü Bir Öneri*. Swift burada son derece ciddi bir yaklaşımla bir siyasal ekonomi profesörünün söylemini kullanır ve İrlanda'nın yaraları için bir takım teklifte bulunur. Buna göre yetersiz beslenme, halkın yoksulluğu ve nüfus artışının önüne geçilmesi için yoksul halkın çocuklarını kasaplık et olarak satmaları uygun olacaktır. Böylece yetersiz beslenmenin önüne geçilecek, yeni kaynaklar bulunurken nüfus artışı da önlenecektir. Swift uygulamalı önerilerde bulunmaya devam eder; besiciliğe dair öğütler, yemek tarifleri ve çocuk kesim merkezlerine dair tekliflerde bulunur. Durum çözüm üretemeyen yöneticilere abartılı, grotesk tonda satirik bir eleştiri örneğidir.

Çerçeve yazılarındaki uyumsuzluk örneklerinde şahsiyata dökülmeyen, genellikle entelektüel gülme ve eleştiriye kapı aralayan bir anlayış vardır. Ancak üstünlük teorisine dâhil edeceğimiz örneklerde durum farklıdır. Burada Necip Fazıl bazen eleştirinin sınırlarını aşan bir anlayış sergiler.

Çerçevelerde üstünlük teorisi örnekleri

Mizah teorileri arasında en eskisi gülmenin insanın diğer insanlar üzerindeki üstünlük duygularının ifadesi olduğunu ileri süren Üstünlük teorisidir. (Morreall, 1997: 2) Platon'un dile getirdiği ve Thomas Hobbes'un geliştirdiği Üstünlük teorisine göre rakibi saf dışı bırakmanın keyfi, onu kötü duruma düşürmenin verdiği haz ve mutluluk, başkasının talihsizliklerinden alınan zevk, bedensel çirkinlik ve bozukluğun kendinde bulunmaması gibi durumlar gülmeye sebebiyet vermektedir. (Eker, 2014: 141-143)

“Pijama” fıkrasında Necip Fazıl, Avrupalı olma gayretinin nasıl teklakki edildiğini anlatırken ruha nüfuz edemeyen taklidi ve taklitçileri bedensel çirkinlik bakımından küçümser:

Boğaziçine uğrayın; yalısının rıhtımında kendisini elaleme teşhir eden pijamalı insanlar göreceksiniz. Bir sandala binip sahil boyunca ilerleyin sağınızdan solunuzdan geçenlerin çoğu pijamalıdır. (...) Acaba pijamayı, bâlâ üniforması ayarında resmî ve muhteşem bir giyim vasıtası sanan bu kenar dilberleri, sabık entari zariflerinin çocukları mı? Pijama ancak yatak odalarımızdaki aynanın görebileceği mahrem bir istirahat kılığıdır ve affedersiniz ama pijamayla elaleme görünmek, anadan doğma çıtırılçıklak görünmekten daha çirkin ve ayıp... Orta halli bir İngiliz, kendisini pijamasıyla oda hizmetçisine bile göstermekten hayâ eder. Hey gidi Avrupalı gayreti hey! Ruha nüfuz edemeden üstünlükörü madde kopyacılığıyla bir medeniyetin avlanamayacağına, birçoğumuzda şu zaman ve mekânını şaşırmuş olan pijama ne güzel misal! (Kısakürek, 2010/1: 90-91)

Üstünlük teorisi çerçevesinde bir örnek de “Küllük Akademiyası”nda Ahmet Hamdi Tanpınar için söyledikleridir. Burada mizah Tanpınar'ın dış görünüşüne ait ifadelerde ortaya çıkar:

“Ah, unuttum.. Bakın parmağının gösterdiği noktada, soldan üçüncü masada, şıklığından ziyade şıklığa gayreti görünen kavruk saçlı, buruşuk alınlı, zoraki gülüşlü, kamburca bir zat var. Bu zat masasındaki iki kişinin on misli kadar bir zümrece tanınmış ve tanyeri ağarırken pınar başında doğmuş bir şairciktir. Şu anda ihtiyaç içindedir, çünkü şöhreti kendisine cin gibi musallat bir şairin, ağız

dolusu aleyhinde bulunmaktadır. Lütfen ona, Mısır çarşısına uğrayıp kıskançlık derdine iyi gelecek bir ot aramasını tavsiye ediniz!” (Kısakürek, 2010/1: 92)

“Bir Parça İnsaf”ta Necip Fazıl, bir parça insaf gösterildiğinde imanın zirvesine yaklaşılacağını tavsiye etmektedir. Fıkranın tamamı okunduğunda Necip Fazıl'ın insaf dilenmediği, imandaki üstünlüğü anlattığı görülecektir. Fıkradaki mizah takma dişlerde kendini belli edecektir.

“Sadece insaf, efendiler! Korkmayın, ne iman, ne bir şey! Bir parça insaf! İman; o, saadetlerin zirvesi. Oraya sizin gibi meflûçları nasıl çağırabilirim. Yalnız bir parça insaf!.. İnsaf, zirvesinden bahsettiğimiz dağın etekleridir. Oraya insan sürüne sürüne de gidebilir. Siz de takma dişlerinizi biraz sıksanız, gelebilirsiniz! Ne olur bir parça insaf!” (Kısakürek, 2010/3: 107)

Çerçeve yazılarındaki mizahi örnekler genel olarak uyumsuzluk ve üstünlük teorisine dâhil edilmekle birlikte işlevseldir.

Çerçevelerde mizahın işlevi

Çerçevelerde mizah işlevsel olarak kullanılmaktadır. Burada Necip Fazıl bazen şakacı bir üslupla latife yaparken mizahın eleştiri ve hoşgörü, protesto ve tahrip, savunma ve saldırı, gerilimi azaltma, sosyal tarihin kod ve mesajını taşıma, keyif verme ve eğlendirme işlevlerinden de yararlanmaktadır.

Latife işlevi

Muallim Naci, mizahı “yekdiğeriyle latife etmek” (Muallim Naci, 1322: 649) diye tarif eder. Çerçeve’lerde Yakup Kadri ile ilgili iki yazı latife işlevine örnektir. “Latife” ve “Yakup Kadri” isimli bu yazılarda Necip Fazıl mizahı şakalaşma ve tebessüm için kullanır. Fıkraların ikisi de Yakup Kadri'nin büyükelçilik vazifesiyle alakalıdır.

“Yakup Kadri bizim Hollanda elçimiz... Yakup Kadri'yi hatırlamaktaki vesile bambaşka... Hollanda elçiliği Yakup'un üçüncü sefirliği... Birincisi Tirandaydı. Nerede Tiran? İkincisi Prag'daydı. Hani Prag? Üçüncüsü de Hollanda'da. Ne oldu Hollanda'ya? Yandı yandı kül oldu. Garip olmaktan başka hiçbir haysiyeti olmayan birtakım tesadüflerde kıymet aramıyorum. Maksadım, barut kokuları içinde biraz tebessüme yer ayırmak. (...) Yakup Kadri'nin Çekoslovakya ve Hollanda'daki memuriyetine nihayet veren Alman orduları karşısında dil ucuna gelen espri de muhakkak ki yeni bir latife mevzuu olarak şu oluyor: Yakup Kadri'yi Berlin büyükelçisi tayin edelim” (Kısakürek, 2010/1: 226-227).

“Yakup Kadri’nin bulunduğu üç yabancı merkezin de işgali ki basit ve tabii bir tesadüf hadisesinden başka bir şey değil (...) Yakup Kadri’yi edebiyatımızda olduğu gibi politikamızda da sahibini mesut, fakat düşmanını bedbaht eden, bir yeni ve millî silah gibi kullanabiliriz” (Kısakürek, 2010/1: 230-231).

Eleştiri ve hoşgörü işlevi

Eleştiri işlevinde Necip Fazıl eleştiri konusu olan bazı durumları mizah yoluyla gösterip düzeltme yoluna gider. Bazen de düzeltme yoluna gitmesine rağmen metinde öfkeli bir eleştiri izlenimi uyandırır. Kimi mizahi eleştiriler bir hoşgörü barındırır. Bir aksiyon adamı olarak Necip Fazıl, *Çerçeve* yazılarında “aksiyon”u fikrin taarruz aleti olarak görmekte; aksiyonsuz fikri silahsız askere, kurşunu olmayan tabancaya benzetmektedir. Kendi zaviyesinden Gandhi’nin aksiyonsuz fikir telakkisi eleştiriye açıktır. Durumu “Boş Mide Aksiyonu”nda “açlık nöbeti” etrafında bir mizahla değerlendirir:

“Çoktanberi ismi herhangi bir vesilenin direğine çekilmeyen Gandhi yine karşımıza çıktı. Anlaşılan, yıllardır uslu ve akıllı, yiyip içiyordu; yine açlık nöbetine tutuldu. Bu defaki sebep bir Hind mih-racesiyle arasındaki ihtilaftır. Mihrace tebaasına demokratik rejim tatbik etmiyormuş” (Kısakürek, 2010/1: 32).

Çerçeve’lerdeki mizahi eleştiri örneklerinin çoğu Türkçe’nin kullanımına dairdir. Necip Fazıl, dilin kullanımına ilişkin eleştirilerini yapmakta, bazı hataları düzeltmektedir. Mizahın eleştiri işlevinde “düzeltme” durumu en önemli unsurlardan biridir. “Türkçe, Zavallı Türkçe”de bunun bir örneğini görürüz:

“Ya bizim Türkçemiz! Engizisyon zulmüne uğruyor da kimse aldırış etmiyor. “Dâhiliye, İktisat ve Maarif Vekilleri izahat verdiler- verdi.” “Bu yıl sayfiyeye giden birçok aileler-aile.” “Şanlı Türkiye’nin yığın yığın askerleri- askeri”. Neredeyse bir tatlı su frengi edasıyla üç adamlar diye konuşacağız. “Üç silahşörler, Üç ahbap çavuşlar” gibi bazı isimleri hatırlamaz mısınız? Hele film isimleri, ilan Türkçeleri, Şişli ağızları, evlere şenlik. (...) Dilimize bir ihanet, münevverler Türkçesinin üçte birini müstemlekeleştiren Fransızca kelime istilası... Türk anneleri iki çocukta bir Fransız yavrusu mu doğuruyor? Ne rezalet! (...) Nedir o “Etrüsk, Trak, Marakaz, Suvat” filan gibi vapur isimleri? Hotanto ticaret filosunun gemileri mi bunlar?” (Kısakürek, 2010/1: 73-74)

Dilin kullanımına ilişkin “Gramer Dersi” ve “Ankara Radyosundan İlhamlar”da eleştiri işlevinin yanında bir öfke sezilmektedir:

- *Mektep muallimi olduğu için beyinsizmiş.*

Ben Ciha'nın son hükmündeki teşhisi haksız bulduğum için onu şöylece düzeltiyorum:

- *Siyasi muharrir olduğu için beyinsizmiş.”* (Kısakürek, 2010/1: 128)

“Kolay Cümle”deki eleştiride bir hoşgörü örneği vardır:

“Bazı dostlarım bana demiştir ki:

- *Yazılarını kolaylıkla anlayamıyoruz. Bazı cümleleri birkaç kere okumak lazım. Biraz daha hafif yazamaz mısın?*

Bazı düşmanlarım da şöyle buyurmuştur:

- *Ne dediği anlaşılmıyan adam! Muvaffakiyetini anlaşılma-makta arayan, zikzaklı, dolambaçlı, çetrefil cümlelerde kıymet veh-mededen yazıcı!*

Demek ki, bazı dostlarımla bazı düşmanlarım arasında yalnız nezaket farkı var...” (Kısakürek, 2010/1: 104)

Protesto ve tahrip işlevi

Mizahta protesto aynı zamanda tahrip etme işleviyle birlikte ele alınmaktadır. Necip Fazıl'ın dönemin CHP'si aleyhinde yazdığı yazılar bir araya getirilse hacimli bir kitap olacak niteliktedir. Bizi ilgilendiren mizahta protesto işleviyle ilgili kısımdır. “Milletin Ekmeğiyle Oynanıyor”da Necip Fazıl “tek parti dönemi”ni bir satır ifadesi olarak “Tek tip ekme” tabiriyle protesto etmektedir. Yazı 30 Ocak 1948 tarihlidir:

“Yüz seneden beri ruh hamurumuz bozuluyor ve o kadar bozuldu ki, nihayet ekme hamurumuzu da kendisine benzetmeye başladı. (...) nihayet, içine girmediğimiz harp bitti dediler, vesikalari kaldırdılar; ucuz veya pahalı, fakat iyice bir ekme yemeğe başladık. Birdenbire “Tek tip ekme” emriyle, başımıza ne geldiğini biliyorsunuz! (...) Henüz hiç kimsenin iç yüzüyle farkında olmadığı bu hadisenin ismi, milletin ekmeğiyle oynamaktır” (BD, 78: 1; Kısakürek, 2010/3: 95-96).

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Necip Fazıl, Türkçenin kullanımı meselesini bir maarif davası olarak telakki etmektedir. Türkçe'nin yanlış kullanımıyla ilgili eleştirileri sadece mizahi yazılarla sınırlı değildir; hatta mizahi yazılar dile dair yazılar arasında çokluğuna rağmen az bir yekûn teşkil eder. Bir kelime virtüüzü olan Necip Fazıl için Türkçe hayat demektir ve Türkçe istiklalini kaybederken topraklarımızın istiklaliyle öğünülemez, (Kısakürek, 2010/1: 160) Türkçenin yurtiçinde ve yurtdışında yanlış ve zevksiz

kullanımını bazı fıkralarında mizahi bir üslupla ele almıştır. Zevksizliği protesto ettiği “İsimlerimiz” fıkrası buna bir örnektir:

“Yolunuz Beyoğlu’ndan, bilhassa Talimhane adasından geçerken lütfen apartman isimlerine göz atarak yürüyün! Palaslı, incili, yakutlu, şıklı, asümanlı, koketli, bir demet... bunların içinde (sev beni, öp beni, al beni!) tarzında emir verenleri de var... Bana bu cinsten isim taşıyan bir apartmanda bedava daire verseler oturmayacağıma inanır mısınız?” (Kısakürek, 2010/1: 75)

Kanaatimizce öz Türkçecilik cereyanıyla ilgili eleştirisindeki mizah da bir protestodur. Çünkü dilin edebi kullanımında öz Türkçecilik de bir çeşit zevksizliktir. Abdülhak Hamid’in 25. ölüm yılı münasebetiyle yazdığı “Abdülhak Hamid” fıkrasındaki espriden şu örneği verebiliriz:

“Abdülhak Hamid (...) Eserini bir tarafa bırakalım şimdi; şahsına, hayatına ve esprilerine bayılırdım. Yeni harfler bahsinde, isminin (Hamit) diye yazılmasına müthiş kızar ve şöyle derdi:

- “Ömrümün sonunda ismimin sonuna bir (it) taktılar.” En güzel esprisi, yeni Türkçe cereyanları devrinde “şair” yerine kullanılmak istenen “kulcığır” lafına verdiği cevaptır: “Ya kulcığır şair demek değil, ya ben şair değilim” (Kısakürek, 2010/4: 82)⁴

Savunma ve saldırı işlevi

Necip Fazıl'ın bir edebi tür olarak fıkrayı köşesine taşıdığı ikinci yazısı 1960 darbesinden iki sene sonra yayımlanmıştır. Necip Fazıl burada iki taraf arasında kalmamak için bir savunma mekanizması geliştirir gibidir. 27 Mayıs'la ilgili “Garip” başlıklı fıkra şu şekildedir:

“Bir Yeniçeri ile bir Sipahi, gece mi gündüz mü, belirsiz bir vakitte silahlarını çekmiş boğaz boğaza tartışma halindedir.

Biri, elini gökte bir şeye uzatmış, kükrüyor:

- Bu güneştir!

Öbürü, eli aynı şeye doğru gürlüyor:

- Bu aydır!

Güneş mi ay mı; gel de kestir!

- Ay değil, güneş!

- Güneş değil, ay!

⁴ Necip Fazıl, benzer bir yaklaşımı *Öfke ve Hiciv*'deki “Halimiz” manzumesinde dile getirir: “Ruhsal, parasal, soyut, boyut, yaşam, eğilim / Ya bunlar Türkçe değil ya, ben Türk değilim.” (Kısakürek, 2011: s. 46)

*Bir de bakmışlar ki, kıyın kıyın, bir Bektaşî babası geçmekte...
hemen babanın üzerine atılıp soruyorlar:*

- *Söyle! Şu gökte gördüğün güneş değil mi?*
- *Bildir? Şu, gökteki şey, ay değil mi?*

Baba bakmış ki, güneş dese öbürünün kaması, ay dese berikinin, topuzu... Ne yapın?...

- *Çocuklar, demiş; kusura bakmayın, ben buranın garibiyim! Tanımıyorum!*

Biz de buranın garibi olduk; kusura bakmayın: Güneş mi, ay mı, tanı mıyoruz!”⁵ (Kısakürek 2010/4: 165)

Bu tek fıkra ile Necip Fazıl, 27 Mayıs hadisesinden ötürü iki taraf arasında kalmamak için bir savunma yapmaktadır. Ancak bu fıkradan bir ay sonra yazdığı çerçeveye bakıldığında savunmanın yanında saldırıya geçecek ve İsmet İnönü’ye yüklenecektir. “Dedi-Dedim” fıkrasındaki ifadeler aynı zamanda uyumsuzluk teorisine de örnek teşkil eder:

Dedi:

- *Af çıkarsa huzur gelir mi?*

Dedim:

- *Af çıkarsa huzur gelmez; çıkmazsa gitmekte devam eder.*

Dedi:

- *İnönü çekilirse işler düzeler mi?*

Dedim:

- *O çekilmedikçe hiçbir şey düzalmaz; çekilirse her şey bozulur. (Kısakürek, 2010/4: 92)*

Gerilimi azaltma işlevi

Gerilimi azaltmayla ilgili buraya alınan örnek de 1960 darbesinden iki sene sonra yayımlanmıştır. Burada Necip Fazıl mizahi bir üslupla bir yandan gerilimi azaltmaya çalışırken diğer taraftan ince eleştiriler de yapmaktadır. Yazının ismi başka Çerçevelerin de başlığı olan “Dedi-Dedim” serisine aittir.

Dedi: 27 Mayıs ve Anayasa hakkındaki tenkit yasağından sonra ne yapacaksın?

⁵ Necip Fazıl’ın mizah kaynaklarından Bergson, *Gülme*’de benzer bir fıkra nakleder: “Herkesin gözyaşları döktüğü bir vaaz sırasında adamın birine neden ağlamadığını sormuşlar, o da: - Ben buranın yabancıyım, demiş” (Bergson, 2015: 14).

- -----

- *Ben bunu demek istemiyorum. Bırak şu cinaslı ağzı! Yani yazı yazabilecek misin?*

Dedim:

- *Evvvela ne demek istiyorsan açık söyle! Sonra cinas ve imaya o kadar muhtaç bir hengâmedeyiz ki, pirzolanızı yerken, garsona “Bana bir bıçak getir!” yerine “Pirzolanı ufalamak için bir tedbir bul!” demek zorundayız. Daha sonra, 27 Mayıs ve Anayasaya gelinceyedek, hayal ve idrakimiz, daha nice mayın tarlaları içinde yol almaya mecbur.*

Dedi:

- *Bunu yapabilecek medeni cesarete malik misin?*

Dedim:

- *Cesaretin medenisine, evet; fakat kanunîsine hayır! (Kısa-kürek, 2010/4: 47-48)*

Fıkra da mecazlarla ortamdaki gerilim azaltılmaya çalışılmaktadır. Ancak cesaretin medenisine sahip olunmakla birlikte kanunî bir cesaret bulunmamaktadır. Çünkü ortada cesareti teşvik eden (!) bir kanun yoktur.

Sosyal tarihin kod ve mesajını taşıma işlevi

Dil toplum tarihini muhafaza eden ve gösteren canlı bir varlıktır. Kültür ve toplumdaki değişimler, nesiller arasındaki farklar dilin kullanımına da yansımaktadır. Bir dilin başka bir dilden etkilenmesi dil için olağan bir süreçtir. Sosyal tarihimiz içinde dilin nasıl etkilendiği araştırmaya ve eleştiriye açık bir konudur. İlk dönem romanlarımız özellikle alafrangalık bağlamında bu tür konulara yer vermiştir. Alafrangalığın eleştirildiği romanlarımızda karakterlerin Türkçe ve Fransızca karışık cümleleri kullanımından doğan komik unsuru gösterilmiştir. “Yeni Nesil”de Necip Fazıl, Türkçe-İngilizce karışık bir dil kullanımını mizahi bir üslupla ele alırken aslında sosyal tarihimiz için Tanzimat’tan bu yana bir vakıa haline gelmiş alafanga Türkçe kullanımını alaya almaktadır. Uyumsuzluk teorisine örnek olarak aynı zamanda eleştiri işlevi gören fıkrada Türkçe konuşmalar, İngilizce charming (tatlı, çekici, cazibeli), that is (yani), because (çünkü), because it is (Çünkü o), I am very very (ben çok çok), moonlight (mehtap, ayışığı) ifadeleriyle karışık halde verilirken Necip Fazıl bu karışıklığı alaya alır:

“Kadıköyü vapurunun hususî mevkiinde iki genç kız ve bir delikanlı... bu mahluklar zahirde, en hurda teferruat ve en sağlam bütün halinde yüzde yüz Amerikalı. Ne nisbette, biliyor musunuz?”

Taklit ettikleri, eğer tavus kuşu kadar muğlak ve mufassal bir şey olsaydı, hiçbir tavus kuşu bunların mesela saksığan olduğunu karşıdan fark edemezdi.

Rahat rahat konuşuyorlar:

- *Amma yaptın ha, ne kadar (sili)*
- *Sen onu affetmişsin (Çarming)*
- *(dat iz) çok doğru, (bikoz)*
- *(bikoz)?*
- *(Bikoz it iz) malum...*
- *Ne dersiniz deyin! (Ay em veri veri) mes'ut...*

Kaytan bıyıklı delikanlı, Alan Led'i kışkandıracak bir bezginlik edasıyla soruyor:

- *Mehtap var; yarın gece gel de asfalta çıkalım!*

Ve genç kız Rita Hayvort'a taş çıkartacak bir mizaç havası içinde cevap veriyor:

- *Bilirsin ki ben (Munlayt)ları hiç sevmem!" (BD, 77: 2; K1-*

sakürek, 2010/3: 94-95)

Keyif verme ve eğlendirme işlevi

Mizahın bir işlevinin hayatın sıkıntı, stres, dert, tasa ve kaygılarından uzaklaştırarak keyif verme ve eğlendirme olduğu kabul edilir. Charlie Chaplin'in "Hayat, uzak çekimde komedi, yakın planda trajedidir" anlayışından hareketle Allen Klein mizahın keyif verme ve eğlendirme işlevini eğlence dünyası içindeki yerine göre tarif eder. (Klein, 1999) Necip Fazıl'ın bazı fıkralarında mizah hayata uzak çekimden bakan bir üsluba sahiptir. Bu fıkralarda özel bir konu olamamakla birlikte ince bir eleştiri dikkatten kaçmaz. Necip Fazıl burada günlük hayatın daha çok alıştığımız taraflarının arkasındaki komik öğesini yakalamaya çalışır.

"Kahve"de kahve ve tütün sorununa mizahi bir dille yaklaşır:

"Duyduğuma göre Hitler'in en müthiş tiryakiliği kahveye karşı imiş... Günde 50-60 kahve içermiş... Şimdi o da Almanya'da kahvesiz mi bilmem amma, biz burada, ilk saiki kendisinden başka kimseye yükleyemeyecek şekilde kahvesiziz. Anavatanda yetişen tüüne nazar değmese bari..." (Kısakürek, 2010/2: 238)

Çerçevelerde otobüs, araba, -sürekli trenle seyahat ettiği için- daha çok tren ve tramvaydaki kalabalığı anlatır. "Halimiz Nice Olacak"ta tramvaydaki kalabalık bir sahne için şunları söyler:

“Karaköy’de, bir mahşer kalabalığı içinde tramvay bekliyorum. Eğer tramvay gelecek olursa ve içinde tek adamın sokulabileceği bir delik bulunursa, ben de bu deliği dolduracak yegâne bahtiyar olabilirim, Beyoğlu’na çıkacağım.” (Kısakürek, 2010/2: 287)

“Aşevleri”, Çerçeve’lerde eleştiriden nasibini çok alan iş adamlarıyla ilgilidir:

Parayı kucak kucak kaldıran, çuval çuval kazanan ve avuç avuç harcayan iş ve teşebbüs adamına sorsam:

- *Vakıflar idaresinin yoksullara mahsus böyle aşevleri bulunduğunu ve buralarda bedava yemek dağıldığını biliyor musun?*

Bilmiş veya bilmemiş, kaç para eder; gidip de orada bedava yemek yemediğine teşekkür edelim... (Kısakürek, 2010/2: 244)

“Hububat Derdimiz”de hububat sorununu ele alır:

Mahsul, devşirildikten sonra ne olmuştur? Yoksa harpten sonra, İzmit’ten Ağrı dağına kadar, toprağın altında ve Binbirdirek şeklinde muazzam bir Yerebatan sarayı mı keşfedeceğiz? (Kısakürek 2010/2: 286).

Necip Fazıl’ın çerçevelerindeki yoğun yazı faaliyeti düşünüldüğünde bu yazıların günübürlük yazılar olduğu düşüncesi akla gelebilir. Ancak fıkralar gerçekten ilk günkü fıkrada ifade edildiği gibi “Aşınmış, pörsümüş, ucuz ve laubali bir kalıp olan gündelik fıkrâ tabutunda harcanıp gitmek” endişesini taşımaktadır. Bu yüzden Necip Fazıl yazdığı yazıları unutmamış gözükmektedir. Aşağıdaki iki fıkrâ arasında üç senelik bir fark olmasına rağmen Necip Fazıl sadece mevzusunu değil esprisini de unutmamıştır.

“Kıyaslama”da Türkiye’de siyasî, sosyal, edebî, kültürel manzaranın da etkisiyle oluşan kötü durumu alaya alır:

“1960 başlarında “Hürriyet” diye bağırılıyordu.

1962 ortalarında Huzur” diye çırpınıyor.

1965’te acaba ne diye dövünülecek.

1960 başlarında muharrirler mahkeme koridorlarını dolduruyordu.

1962 ortalarında yazarlar Adalet Sarayını taşıyor.

1965’de belki de muharrir kalmayacak.” (Kısakürek, 2010/4: 102)

Muharrir kalmamasının ardında yatan koşullar sadece yazarların adalet sarayını doldurmasıyla ilgili değildir. Mesele kendini yazar sananların yazar olarak telakki edilmesiyle de ilgilidir. Zaten mevzunun görünmeyen tarafı ve mizahın ikinci boyutu da budur. 1962’de yazdığı bu yazıdan üç sene sonra muharrirleri tekrar ele alacak kendini muharrir sananları “Muharrir Sanığı”nda üslup ve mana yoksunu sayacaktır:

Muharrir sanığı dedik ya; bir şey sanılan kalemlerin şu lisan, üslup ve mana yoksunluğuna bakınız. (Kısakürek, 2010/4: 142)

Necip Fazıl, bu tarz yazarlara muharrir dememekte ısrarcıdır. “Yazar Kelleleri”nde onlara “yanık kafalar” etiketini yapıştırmaktadır. Ancak bu kafalar işkembeci vitrinlerindeki pişmiş kellelere benzeyen “yanık”lardır:

Onlara muharrir demiyorum, yazar diyorum. Aradaki farkı anlayan anlar. Yazar, işte. Yazar, çizer, karalar. Bir jandarma eri de, küçük ve büyük harfleri birbirine karıştırarak (bÖlÜK eMrİ) diye yazar. (...) bazı gazete fıkralarının tepesindeki yazar kellelerini kastediyorum (...) Okuyucuya ne bu kellelerden? İşkembeci vitrinlerinde, ağzına bir de yeşil yaprak ilıştirdikleri pişmiş kelleleri hatırlatan bu yanık kafalar, yoksa fikrin olmadığı yerde onun yerine mi geçiyor? Bir yazının tepesinde, muharririn, ya bir (desen) yahut fotoğraf halinde sırtan resmi, bazı berber aynalarının kenarlarına sıkıştırılmış kartvizitler kadar adi. (Kısakürek, 2010/5: 45)

Sonuç olarak, klasik Türk mizahını oluşturan yazılarda mizah eğlen-dirme, zevk verme ve eğitime konusunda önemli bir yere sahip olmakla birlikte dinî, ahlaki, terbiyevi kurallara çok aldırmandan gelişimini sürdür-müştür. Osmanlı entelektüeli teorik planda mizah tartışmalarına girmekle birlikte mizahı pratik olarak üretmiştir. Yenileşme dönemi Türk edebiyatının başlangıcında mizah, espri inceliği ve ifade zerafetine dayanan hiciv ağırlıklı bir üsluba sahiptir. Tanzimat ve Servet-i Fünun döne-mine ait bu örneklerden sonra Milli edebiyat döneminde şahsi konulardan ciddi manada kurtulmuş siyasi ve sosyal eleştirilerle beslenen, konu çeşitliliği yönünden zengin ve fikirle kuvvetlenen bir mizah anlayışı doğmuştur. Necip Fazıl’a göre mizah ciddi bir iştir ve “ciddi sandığımız fakat ciddiliğindeki liyakati dolduramadığımız” kalıplaşmış hadiselerin peçesi altında yatmaktadır. Bu mevzuda kaynağı Henri Bergson ve *Gülmek* isimli eseridir. Çerçevelerdeki fıkralarda mizah daha çok dil bahsine inhisar etmiştir. Necip Fazıl’ın mizahı ağırlıklı olarak uyumsuzluk ve üstünlük teorilerine dâhildir. Uyumsuzluk örneklerinde şahsiyata dökülmeyen, genellikle entelektüel gülme ve eleştiriyi esas alan bir anlayış vardır. Ancak üstünlük teorisine dâhil edilecek örneklerde bazen şahsiyata yönel-mekte eleştirinin sınırlarını aşabilmektedir. İki teori arasında uyumsuzluk

örneklerinin baskın olduğu görülmektedir. Dolayısıyla mizahi yaklaşımında, benzeşmeyenlerin ilişkisini dikkate alan tezatlı durum ve söyleyişin hâkim olduğu söylenebilir. Bu yönüyle rasyonalist bir gülme anlayışına sahiptir. Çerçevesinde Üstünlük teorisine göre değerlendirilecek mizahi örneklerde satir örnekleri baskındır. Necip Fazıl için mizah işlevseldir. Çerçeve'lerde mizahın latife, eleştiri ve hoşgörü, protesto ve tahrip, savunma ve saldırı, gerilimi azaltma, sosyal tarihin kod ve mesajını taşıma, keyif verme ve eğlendirme işlevlerinden yararlanmaktadır. Latifelerde genellikle şakacı ve hoşgörülü bir üslup kullanan Necip Fazıl, mizahın diğer işlevlerinde bariz olarak eleştirel bir tutum takınır. Çerçevesinde mizah öznenin çok nesneye dönüktür. Necip Fazıl'ın kendini mizahın nesnesi yaptığı nadirdir.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ, Kenan (tarihsiz), *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- BAYRAKTAR, Levent - TEK, Zeynep (2015), *Bergson'dan Mustafa Şekip'e "Gülme"*, Aktif Düşünce Yay., Ankara.
- BERGSON, Henri (2015), *Gülme, Komiğin Anlamı Üstüne Deneme*, (Çev. Yaşar Avunç), Ayrıntı Yay., İstanbul.
- CEBECİ, Oğuz (2008), *Komik Edebi Türler, Parodi, Satir ve İroni*, İthaki Yay., İstanbul.
- ÇAĞIN, Şerife (2007), *Bir Hiciv Ustası Şair Eşref*, Dergâh Yay., İstanbul.
- EKER, Gülin Ögüt (2014), *İnsan Kültür Mizah, Eğlence Endüstrisinde Tüketim Nesnesi Olarak Mizah*, Grafiker Yay., Ankara.
- ENGİNÜN, İnci (2007), *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yay., İstanbul.
- ESCARPIT, Robert (2016), *Mizah*, (Çev. Mehmet Yalçın), İmge Kitapevi, Ankara.
- FEINBERG, Leonard, (2014), "Mizahın Sırrı" *Halk Biliminde Teoriler ve Yaklaşımlar 2*, (Çev. Ali Çelik - F. Gül Özyazıcıoğlu Koçsoy), Yay. Haz., M. Öcal Oğuz - Selcan Gürçayır Teke, Geleneksel Yay., Ankara.
- GORDON, Mordechai (2014), *Humor, Laughter and Human Flourishing -A Philosophical Exploration of the Laughing Animal-*, Springer Cham Heidelberg, New York Dordrecht London.
- GÖKÇEK, Fazıl (2005), *Mehmet Akif'in Şiir Dünyası*, Dergâh Yay., İstanbul.
- GUTWIRTH, Marcel (1993), *Laughing Matter*, Cornell University Press, Ithaca and London.

- GÜLER, Çağatay - GÜLER Bilge Ufuk (2010), *Mizah, Gülme ve Gülme Bilimi*, Yazıt Yay., Ankara.
- HUYUGÜZEL, Ö. Faruk (1986), “Mehmet Akif’in Asım’da Başvurduğu Anlatım Vasıtaları ve Teknikleri”, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Marmara Üniversitesi Yay., No: 439, İstanbul.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl (7 Nisan 1944), “Çareler”, *Büyük Doğu*, S. 26., s. 2.
- _____ (23 Ocak 1948), “Yeni Nesil”, *Büyük Doğu*, ., S. 77., s. 2.
- _____ (30 Ocak 1948), “Milletin Ekmeğiyle Oynanıyor”, *Büyük Doğu*, S. 78., s. 1.
- _____ (2009), *Konuşmalar*, Büyük Doğu Yay., İstanbul.
- _____ (2010/1), *Çerçeve 1*, Büyük Doğu Yay., İstanbul.
- _____ (2010/2), *Çerçeve 2*, Büyük Doğu Yay., İstanbul.
- _____ (2010/3), *Çerçeve 3*, Büyük Doğu Yay., İstanbul.
- _____ (2010/4), *Çerçeve 4*, Büyük Doğu Yay., İstanbul.
- _____ (2010/5), *Çerçeve 5*, Büyük Doğu Yay., İstanbul.
- _____ (2011), *Öfke ve Hiciv*, Büyük Doğu Yay., İstanbul.
- _____ (2013), *Bâbüâli* Büyük Doğu Yay., İstanbul.
- KLEIN, Allen (1999), *Mizahın İyileştirici Gücü*, (Çev. Sibel Karayusuf), Epsilon Yay., İstanbul.
- KORTANTAMER, Tunca (2007), *Temmuzda Kar Satmak -örnekleriyle geçmişten günümüze türk mizahı-* (Haz. Fatih Ülken - Şerife Yalçınkaya), Phoenix Yay., Ankara.
- MORREALL, John (1997), *Gülmeyi Ciddiye Almak*, (Çev. Kubilay Aysevener – Şenay Soyer), İris Yay., İstanbul.
- Muallim Naci (1322), *Lügat-ı Naci*, Asır Matbaası, İstanbul.
- OKAY, Orhan (2014), *Necip Fazıl “Sıcak Yarada Kezzap”*, Dergâh Yay., İstanbul.
- SWIFT, Jonathan (2008), *Alçakgönüllü Bir Öneri*, (Çev. Deniz Hakyemez), İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.